

Oponentský posudek na disertační práci **Příčina účinná a princip kauzality**,

kteřou předložil **Tomáš Machula**

Autor formuluje cíl práce jako „zmapování hlavních tématických a problémových okruhů debat o kauzalitě ve filosofii 20. století“ (s. 8-9). V rámci filosofie 20. století se soustřeďuje na její „dva velké proudy“ (s. 7), novotomismus a analytickou filosofii, a svou práci chápe zároveň jako příspěvek „vzájemnému objevování a setkávání tomistické a analytické tradice“ (s.8). Fakticky je větší část práce věnována třem vybraným problémům: otázkám vnímání kauzálního působení (kap. 7, s. 87-99) a časového vztahu příčiny a účinku (kap. 8, s. 100-125) a především tzv. principu kauzality (kap. 9, s. 126-195). Těmto pojednáním předchází historický úvod, stručně sledující pojetí kauzality u Aristotela, Tomáše Akvinského, ve druhé scholastice a u Huma (kap. 2-3, s. 11-45), a pokus o shrnutí hlavních pojetí kauzality ve 20. století (kap. 3-5, s. 46-86).

K přednostem práce patří autorova samostatná argumentace, jež je na několika z míst, kde se do ní pouští, v zásadě přesvědčivá (tak zejména na s. 158, 171 a 173, méně jednoznačně na s. 122). Autor se pohybuje se solidní erudicí (pokud mohu soudit) na půdě starší i novější scholastiky a rovněž jeho referát o pojetích kauzality v analytické filosofii je (odhlédnuto od jistých mezer v něm) spíše výstižný – přičemž se jedná, pokud vím, o první zpracování tohoto závažného tématu v českém jazyce. Autor pracuje s latinskou, anglickou, francouzskou a německou literaturou a jeho vlastní překlady vybraných pasáží jsou vesměs zdařilé a často i literárně pěkné.

Práce má ovšem i nedostatky. Rozmanité dílčí nedostatky a nejasnosti jsou uvedeny v níže podaném výčtu otázek a námitek, nyní zatím k těm celkovějším. Jsem si vědom toho, že koncepce práce byla přehledová, ale i s přihlédnutím k tomu se domnívám, že práce je dosti chudá na nově dosažené výsledky a že se autorovi i v referující (místy spíše rešeršní) poloze daří jen v omezené míře vnést do materiálu jasno a uspořádat jej přehledným a srozumitelným způsobem. Autor zavádí několik důležitých distinkcí (kauzalita jako vztah mezi předměty nebo událostmi – např. s. 42-3; kauzalita v přirozeném světě nebo ve vědě – s. 45 a 116) a myšlenek (nedozírná složitost skutečných kauzálních vztahů – s. 48 a 82), ale nepracuje s nimi vůbec důsledně, přičemž právě to by přehlednosti a srozumitelnosti výkladu nemálo prospělo. Práci rovněž chybí tematická jednotu; rozpadá se spíše v mozaiku jednotlivých referátů a studií, přičemž u některých by se dalo polemizovat o jejich relevanci vzhledem k proponovanému cíli práce (tak mj. první exkurs, s. 32-38). Práci by také prospěla větší péče o drobnosti formálního rázu: nachází se v ní nemálo typografických chyb,¹ nejednotnosti v odkazování (velmi často, především u sekundární literatury, autor neodkazuje na příslušnou pasáž textu, nýbrž šmahem na článek v celém rozsahu), chaotické pořadí položek od stejného autora v seznamu literatury (Clarke s. 204, de Vries s. 205, Droege s. 206, atd. atd.).

Nyní ke konkrétním otázkám a námítkám:

¹ Nechávám stranou, zda v některých z následujících případů nejde o gramatický (čárky?) nebo věcný omyl (chybějící M. v iniciálách jednoho z velkých britských filosofů 20. století, který je i znám právě jako Michael Dummett?) spíše než o písařskou chybu: pozn. 1 ř. 1, s. 9 ř. 14, s. 16 ř. 5 zdola, s. 35 věta 5 (syntax), s. 39 ř. 4, pozn. 62 ř. 3 (vročení), s. 45 ř. 6, pozn. 85 ř. 7, s. 63 ř. 8, s. 71 ř. 13, s. 78 ř. 10, pozn. 149 ř. 1, pozn. 161 ř. 3, pozn. 169 ř. 1, s. 114 ř. 9, pozn. 194 ř. 2 („vrick“), pozn. 205 ř. 3, pozn. 213 ř. 4, pozn. 225 ř. 4, s. 142 ř. 7 a 8, s. 146 ř. 1 zdola, s. 155 ř. 6, s. 156 ř. 2 zdola, s. 157 ř. 3, s. 162 ř. 6, s. 164 ř. 11 zdola, s. 169 věta 1 (syntax), pozn. 285 ř. 3, pozn. 307 ř. 1, s. 182 ř. 1 a 6, s. 193 ř. 5, s. 202 ř. 5 zdola (vročení), s. 206 ř. 7 zdola, s. 217 ř. 10.

(1) Jsou opravdu „hlavními protagonisty realistického pojetí kauzality“ ve 20. stol. následovníci aristotelské linie (s. 9)? Kdo jsou ti další, vedlejší (?) protagonisté?

(2) argumentace na konci předposledního odstavce na s. 13 je nejasná a pravděpodobně nesprávná: podle principu sporu táž věc nemůže zároveň být a nebýt v *témže ohledu*, patrně však může zároveň být „jakožto příčina“ a nebýt „jakožto účinek“.

(3) argumentace na s. 19, ř. 5-8 je nejasná: (i) jestliže esence a bytí jsou reálně odlišné, v jakém smyslu by pak šlo o „jednu věc“, která by byla „příčinou sebe sama“, resp. byla „zároveň v potenci a v aktu“? Dále, (ii) opravdu jedna věc nemůže být v *témže ohledu* zároveň v potenci a v aktu? Když se řekněme učím nějaké slovíčko cizího jazyka, má potence naučit se je sice aktualizována, ale příslušnou potenci tím neztrácím: když je zapomenou, budu se je přece moci naučit znovu. Dále, i kdyby argumentace byla obsahově v pořádku, formálně (iii) nejde o konflikt s principem sporu jako takovým, nýbrž s obsahovou premisou.

(4) ve výkladu o Aristotelovi je nejasné, nakolik autor souhlasí s referovanými názory J. Petersona. O problému, který údajně podle Petersona pro Aristotela vyvstává (s. 16 ř. 5 zdola), autor přece výše ukázal, že žádným problémem není, pokud rozlišíme mezi příčinou v aktuálním a potenciálním smyslu (s. 14 dole). Proč pak níže (s. 20, ř. 11-10 zdola) hovoří o „problému kolize [...] v koncepci Aristotelově“?

(5) autor v referátu o Humovi opakovaně upřednostňuje tradiční výklad, podle něhož Hume nebyl kauzálním realistou (tj. nevěřil v reálné působení věcí, resp. událostí).² Činí tak bez sebemenšího pokusu vyrovnat se s novější a podle všeho správnou koncepcí, o níž se jen zmiňuje (s. 43 dole) a podle níž Hume byl kauzálním realistou. Vzhledem k tomu, že Hume je v autorově koncepci autorem jednoho ze dvou základních přístupů k problematice kauzality, je tato nejasnost o obsahu a povaze Humova učení dosti závažná.

(6) je přechod od pojetí příčiny a účinku jako jsoucen k jejich pojetí jako událostí opravdu „odklonem od anticko-středověkého pojetí“ (s. 43 ř. 9-8 zdola)? Není už v Aristotelově výkladu o příčině jakožto *aktu* („příčinou aktuální je pouze v čase svého tvoření“ – s. 14) tento posun spolupřítomen (i když nikoli terminologicky vyzvednut)?

(7) v jakém smyslu Russellovo tvrzení, že přírodověda se obejde bez pojmu kauzality, opravdu již není udržitelné (s. 47, pozn. 81)? Je to opravdu věda, co naivní pojem kauzality potřebuje, nebo je to naše obstarávání v přirozeném světě?

(8) mohla by na s. 63 ř. 5 stát v závorce jako příklad i formulace „kdyby ..., tak by ...“ (resp. přesněji „kdyby bývalo ..., tak by bylo ...“)? Pokud ano, není použita formulace matoucí?

(9) k celému referátu o kauzalitě v analytické filosofii by bylo vhodné leccos doplnit. Chybí mj. důležité pojetí Davidsonovo a pravděpodobnostní pojetí (Suppes a další) je jen zmíněno v jiné kapitole (s. 38 pozn. 58), i když v souvislosti s novodobou fyzikou zasluhuje pozornost.

(10) k příkladu s. 80 ř. 10-13: i když připustíme, že takové „zřetelné vědomí“ případně máme, můžeme se na ně spolehnout? Známe přece případy, kdy člověk např. tlačí do těžkého vozíku, aniž by postřehl, že je zároveň tahán stejným směrem z druhé strany. Bez takové součinnosti

² Tak s. 41 ř. 2-1 zdola, s. 44 ř. 4 zdola, s. 78 ř. 3, s. 132 ř. 6.

by se těžký vozík případně vůbec nehнул. Lze i v takovém případě říci, že pohyb vozíku je „skutečnost přímo naším působením přímo vyvolaná“?

(11) zpochybňuje opravdu výklad o akci a reakci (jakožto současných) při mechanickém působení „častá tvrzení“ o časové následnosti příčiny a účinku (s. 80 ř. 3-1 zdola)? V těchto tvrzeních přece není zpochybňována současnost akce a reakce, v nich jde o vztahy např. zranění a bolesti (Humův příklad příčinného vztahu, *Zkoumání* s. 47).

(12) formulace, že pro Kanta „naše zkušenost kauzálního působení není sekvence následných událostí, ale současný průběh“ (s. 81 ř. 8-9) je pravděpodobně nepřesná i v jiných ohledech, ale trval by autor zejména na tom, že to u Kanta vypadá 'buď jedno, nebo druhé'?

(13) úvaha o tom, že příčina a účinek jsou nutně současné a že „obvyklé vyjadřování“, podle něhož příčina účinek předchází, má původ „v zanedbání intermediárních příčin“ (s. 81), nemůže být správná: i ve všech intermediárních případech by přece platila současnost příčiny a účinku, takže by ani vložení libovolného množství středních členů nebylo možno dostat se kauzálně od něčeho dřívějšího k něčemu pozdějšímu.

(14) zarážející je omyl ve výkladu Malebranche (s. 88-9): podle autora jednak (implicitně) uznával kauzální působení mezi předměty, jednak je pokládal za vnímatelné. Autora by bývala měla zarazit už Malebranchova formulace v citátu: „mé oči mi říkají, *nebo se zdá, že mi říkají ...*“. Přitom autor řadí Malebranche k okasionalistům (s. 88) a o těch jinde správně říká, že připouštějí kauzalitu pouze u Boha (s. 41 pozn. 67).

(15) podává Maine de Biran v citované pasáži (s. 90) opravdu nějakou argumentaci? Vyrov-
nává se s úvahami D. Huma (*Zkoumání* 98-102)?

(16) zná autor aranžmá Michottových experimentů? Dokázal by vyložit, jak jeho „experimentální práce psychologa [...] Humovy závěry vyvrátila“ (s. 98)? K tomu na okraj: Michotte publikoval svou knížku r. 1946 a opírá ji o výzkum, s nímž započal již r. 1929. Ve své době měla značný význam, ale dnes se má za to, že Michottovy závěry již byly vyvráceny (např. v Kaiser & Profitt, 1984) – tak Raymond W. Gibbs, Jr., *Embodiment and Cognitive Science* (Cambridge University Press, 2006), s. 54.

(je Michotte rovněž zdrojem hrubého omylu o Malebranchovi? v textu to tak vypadá)

Celkově je kapitola 7., vystavěná na nekritickém přijetí Michottova výkladu, nejslabší částí práce.

(17) polemika s pozicí, připisovanou Humovi, na s. 132-6, nebere v úvahu (i) rozdíl mezi úvahami o kauzalitě samé a úvahami o našem vědomí kauzálních vztahů,³ a především (ii) zásadní roli Humových výkladů o pravděpodobnosti pro jeho výklad zkušenosti.

(18) ad s. 163 ř. 11-12: lze opravdu vyvozovat nějaký věcný důsledek z toho, jak si jsoucno *definujeme*?

(19) nejasná argumentace na s. 163 ř. 12-10 zdola; zdá se, že i zde platí námitka z bodu (2) výše.

³ Srv. Humovo jednoznačné vyjádření v dopisu J. Stewartovi (1754): „But allow me to tell you, that I never asserted so absurd a Proposition as *that any thing might arise without a Cause*: I only maintain'd, that our Certainty of the Falsehood of that Proposition proceeded neither from Intuition nor Demonstration, but from another Source.“

Celkově tedy nejde o práci vynikající, ale domnívám se, že její kvalita je dostatečná k tomu, aby byla přijata jako podklad obhajoby.

V Berlíně dne 28.10.2006

RNDr. Josef Moural, CSc.